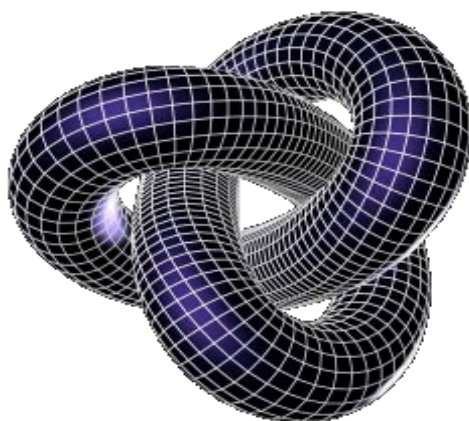

Ζακ ΛΑΚΑΝ

**ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ
ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ**

**LE STADE
DU MIROIR**

*Το παρόν έντυπο προορίζεται για αποκλειστική
χρήση των μελών των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου*

*Document interne aux Forums du Champ Lacanien et destiné à
ses membres*

Jacques Lacan

**LE STADE DU MIROIR COMME FORMATEUR
DE LA FONCTION DU JE TELLE QU'ELLE NOUS
EST RÉVÉLÉE DANS L'EXPÉRIENCE
PSYCHANALYTIQUE**

Écrits, pp. 93-100,

Éditions du Seuil, 1966, Paris

Ζακ Λακάν

**ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ ΩΣ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΓΩ
ΟΠΩΣ ΜΑΣ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΕΤΑΙ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ**

Γραπτά, σελ. 93-100,

Εκδόσεις Seuil, 1966, Paris

Η μετάφραση του κειμένου αυτού πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου Γαλλίας από τους Καλλιόπη ΚΟΥΚΟΥΛΑΚΗ και Νίκο ΖΟΡΜΠΑ.

Ευχαριστούμε θερμά όλους όσους μας βοήθησαν με τις παρατηρήσεις και τις αναγνώσεις τους στη σύνταξη της τελικής μορφής του ελληνικού κειμένου.

La présente traduction a été effectuée dans le cadre de l'École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien – France
par Calliopé KOUKOULAKIS et Nicolas ZORBAS.

Nous remercions tous ceux qui nous ont permis, avec leurs observations, leurs suggestions et leur deuxième lecture, l'amélioration de la forme finale du texte grec.

**Le stade du miroir comme formateur
de la fonction du Je
telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience
psychanalytique**

(1949)

**Το στάδιο του καθρέφτη ως διαμορφωτής
της λειτουργίας του Εγώ
όπως μας αποκαλύπτεται
στην ψυχαναλυτική εμπειρία**

(1949)

*Le stade du miroir
comme formateur de la fonction du Je
telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience
psychanalytique*

COMMUNICATION FAITE AU XVIIE CONGRES INTERNATIONAL
DE PSYCHANALYSE, A ZÜRICH, LE 17 JUILLET 1949.

La conception du stade du miroir que j'ai introduite à notre dernier congrès, il y a treize ans, pour être depuis plus ou moins passée dans l'usage du groupe français, ne m'a pas paru indigne d'être rappelée à votre attention aujourd'hui spécialement quant aux lumières qu'elle apporte sur la fonction du je dans l'expérience que nous en donne la psychanalyse. Expérience dont il faut dire qu'elle nous oppose à toute philosophie issue directement du Cogito.

Peut-être y en a-t-il parmi vous qui se souviennent de l'aspect de comportement dont nous partons, éclairé d'un fait de psychologie comparée le petit d'homme à un âge où il est pour un temps court, mais encore pour un temps, dépassé en intelligence instrumentale par le chimpanzé, reconnaît pourtant déjà son image dans le miroir comme telle. Reconnaissance signalée par la mimique illuminative du Aha-Erlebnis, où pour Köhler s'exprime l'aperception situationnelle, temps essentiel de l'acte d'intelligence.

Cet acte, en effet, loin de s'épuiser comme chez le singe dans le contrôle une fois acquis de l'inanité de l'image, rebondit aussitôt chez l'enfant en une série de gestes où il éprouve ludiquement la relation des mouvements assumés de l'image à son environnement reflété, et de ce complexe virtuel à la réalité qu'il redouble, soit à son propre corps et aux personnes, voire aux objets, qui se tiennent à ses côtés.

Cet événement peut se produire, on le sait depuis Baldwin, depuis l'âge de six mois, et sa répétition a souvent arrêté notre méditation devant le spectacle saisissant d'un nourrisson devant le miroir, qui n'a pas encore la maîtrise de la marche, voire de la station debout,

Το στάδιο του καθρέφτη ως διαμορφωτής της λειτουργίας του Εγώ όπως μας αποκαλύπτεται στην ψυχαναλυτική εμπειρία

Ομιλία που έλαβε χώρα στο 16ο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης στη Ζυρίχη την
17η Ιουλίου 1949

Σκέφτηκα ότι άξιζε να επαναφέρω την προσοχή σας στη σύλληψη του σταδίου του καθρέφτη που εισήγαγα κατά το τελευταίο μας συνέδριο, πριν από δεκατρία χρόνια, δεδομένου ότι η γαλλική ομάδα το χρησιμοποιεί πλέον από λίγο έως πολύ: σήμερα μάλιστα ακόμα περισσότερο λόγω του τρόπου με τον οποίο «φωτίζει» τη λειτουργία του εγώ στην εμπειρία που μας δίνει (περί αυτής της λειτουργίας) η ψυχανάλυση. Εμπειρία η οποία οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι μας τοποθετεί αντιθετικά ως προς κάθε φιλοσοφία η οποία προέρχεται απευθείας από το *Cogito*.

Πιθανώς να υπάρχουν μεταξύ σας ορισμένοι που θυμούνται το (παρακάτω) χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς από το οποίο λαμβάνουμε την αφετηρία μας, και που εξηγείται από ένα γεγονός συγκριτικής ψυχολογίας: το μικρό του ανθρώπου, σε μια ηλικία στην οποία, ακόμα για λίγο, αλλά για κάμποσο καιρό ακόμα παρόλα ταύτα, η εργαλειακή του ευφυΐα είναι κατώτερη από εκείνη του χιμπατζή, είναι σε θέση να αναγνωρίζει ήδη την εικόνα του ως τέτοια στον καθρέφτη. Η εν λόγω αναγνώριση σηματοδοτείται από τη γκριμάτσα με την οποία φωτίζει το πρόσωπό του το *Aha-Erlebnis*¹, εμπειρία δια της οποίας, για τον Köhler², εκφράζεται η αντίληψη των καταστάσεων, ουσιαστικός χρόνος της πράξης της ευφυΐας.

Η εν λόγω πράξη, πράγματι, μακράν από το να εξαντλείται, όπως συμβαίνει στον πίθηκο, στον έλεγχο, όταν αποκτηθεί, επί της ματαιότητας της εικόνας, προξενεί αμέσως στο παιδί μια σειρά από κινήσεις όπου νιώθει σαν σε παιχνίδι τη σχέση μεταξύ των κινήσεων της εικόνας που επωμίζεται και του περιβάλλοντός του που αντικατοπτρίζεται, και μεταξύ αυτού του εικονικού συμπλέγματος και της πραγματικότητας που αναδιπλασιάζει, δηλαδή το ίδιο του το σώμα και τους ανθρώπους, ακόμη και τα αντικείμενα, που στέκονται πλάι του.

Το γεγονός αυτό μπορεί να λάβει χώρα, και το γνωρίζουμε από την εποχή των επεξεργασιών του Baldwin, από την ηλικία των έξι μηνών, και η επανάληψή του ενθάρρυνε τον στοχασμό μας μπροστά στο συναρπαστικό θέαμα ενός βρέφους μπροστά στον καθρέφτη, το οποίο αν και δεν ελέγχει ακόμα το βάδισμά του, ούτε και την όρθια στάση,

¹ [Σ.τ.Μ.] Κυριολεκτικά σημαίνει η Εμπειρία του Αχά, της έκπληξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το «Εύρηκα» του Αρχιμήδη. Μια στιγμή απότομης οξυδέρκειας η οποία οδηγεί σε μια σημαντική αλλαγή στη νοητική οργάνωση του υποκειμένου.

² [Σ.τ.Μ.] Γερμανός ψυχολόγος (1887-1967)

mais qui, tout embrassé qu'il est par quelque soutien humain ou artificiel (ce que nous appelons en France un trotte-bébé), surmonte en un affairément jubilatoire les entraves de cet appui, pour suspendre son attitude en une position plus ou moins penchée, et ramener, pour le fixer, un aspect instantané de l'image.

Cette activité conserve pour nous jusqu'à l'âge de dix-huit mois le sens que nous lui donnons, - et qui n'est pas moins révélateur d'un dynamisme libidinal, resté problématique jusqu'alors, que d'une structure ontologique du monde humain qui s'insère dans nos réflexions sur la connaissance paranoïaque.

Il y suffit de comprendre le stade du miroir comme une identification au sens plein que l'analyse donne à ce terme : à savoir la transformation produite chez le sujet, quand il assume une image, - dont la prédestination à cet effet de phase est suffisamment indiquée par l'usage, dans la théorie, du terme antique d'imago.

L'assomption jubilatoire de son image spéculaire par l'être encore plongé dans l'impuissance motrice et la dépendance du nourrissage qu'est le petit homme à ce stade infans, nous paraîtra dès lors manifester en une situation exemplaire la matrice symbolique où le je se précipite en une forme primordiale, avant qu'il ne s'objective dans la dialectique de l'identification à l'autre et que le langage ne lui restitue dans l'universel sa fonction de sujet.

Cette forme serait plutôt au reste à désigner comme je-idéal³, si nous voulions la faire rentrer dans un registre connu, en ce sens nous reconnaissons sous ce terme les fonctions de normalisation qu'elle sera aussi la souche des identifications secondaires, dont libidinale. Mais le point important est que cette forme situe l'instance du moi, dès avant sa détermination sociale, dans une ligne de fiction, à jamais irréductible pour le seul individu, - ou plutôt, qui ne rejoindra qu'asymptotiquement le devenir du sujet, quel que soit le succès des synthèses dialectiques par quoi il doit résoudre en tant que je sa discordance d'avec sa propre réalité.

C'est que la forme totale du corps par quoi le sujet devance dans un mirage la maturation de sa puissance, ne lui est donnée que comme Gestalt, c'est-à-dire dans une extériorité où certes cette forme est-elle plus constituante que constituée,

³ Nous laissons sa singularité à la traduction que nous avons adoptée, dans cet article de *l'Idéal Ich* de Freud, sans plus en donner les motifs, ajoutant que nous ne l'avons pas maintenue depuis lors.

με τη βοήθεια κάποιας ανθρώπινης ή τεχνητής στήριξης (εκείνο που κοινώς ονομάζεται «στράτα»), υπερπηδά σε μια αγαλλιάζουσα ενασχόληση τα εμπόδια αυτού του στηρίγματος για να αιωρηθεί σε μια στάση ελαφρώς κεκλιμένη, και να επαναφέρει, για να τη σταθεροποιήσει, μια στιγμιαία όψη της εικόνας.

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα διατηρεί για μας, μέχρι την ηλικία των δεκαοκτώ μηνών τη σημασία που της προσδίδουμε – και η οποία αποκαλύπτει έναν λιβιδινικό δυναμισμό, ο οποίος παρέμενε προβληματικός μέχρι τότε, μιας οντολογικής δομής του ανθρώπινου κόσμου που ταιριάζει με τις θεωρήσεις/σκέψεις μας περί της παρανοϊκής γνώσης.

Αρκεί να εκλάβει κανείς το στάδιο του καθρέφτη ως μια ταύτιση, με την πλήρη σημασία που η ψυχανάλυση αποδίδει στον εν λόγω όρο: δηλαδή την μεταμόρφωση που επέρχεται στο υποκείμενο όταν επωμίζεται μια εικόνα – της οποίας ο προκαθορισμός σε αυτό το αποτέλεσμα φάσης αναδεικνύεται επαρκώς από τη χρήση, εντός της θεωρίας, του αρχαίου όρου *imago*.

Η αγαλλιάζουσα ανάληψη της κατοπτρικής του εικόνας από το ον εκείνο που είναι ακόμα βυθισμένο στην κινητική αδυναμία και στην εξάρτηση από την τροφό και που δεν είναι άλλο από τον μικρό άνθρωπο, το *infans* σε αυτό το στάδιο, μας φαίνεται από κει και πέρα ότι εκδηλώνει, σε μια κατάσταση υποδειγματική, το συμβολικό καλούπι όπου το εγώ εφορμά σε μια μορφή πρωταρχική, πριν αντικειμενοποιηθεί, εντός της διαλεκτικής της ταύτισης με τον άλλο, και πριν το γλωσσικό σύστημα τού αποκαταστήσει μέσα στο καθολικό τη λειτουργία του ως υποκειμένου.

Κατά τα άλλα, αυτή η μορφή θα πρέπει να οριστεί ως ιδανικό εγώ (*je-idéal*)⁴, εάν θα θέλαμε να την εντάξουμε σε ένα πεδίο γνωστό, υπό την έννοια ότι θα αποτελεί επίσης τη φύτρα των δευτερογενών ταυτίσεων, όρο με τον οποίο αναγνωρίζουμε τις λειτουργίες της λιβιδινικής ομαλοποίησης. Εν τούτοις, το σημαντικό σημείο είναι ότι η εν λόγω μορφή τοποθετεί την βαθμίδα του εγώ, και ήδη πριν τον κοινωνικό καθορισμό της, εντός μιας κατεύθυνσης μυθοπλασίας, που θα παραμείνει για πάντα αμείωτη για κάθε άτομο – ή καλύτερα, η οποία μόνο ασυμπτωματικά θα προσεγγίζει το γίνεσθαι του υποκειμένου, όποια και αν είναι η επιτυχία των διαλεκτικών συνθέσεων μέσω των οποίων το υποκείμενο οφείλει να επιλύσει, ως εγώ, τη δυσαρμονία του με την ίδια του την πραγματικότητα.

Και αυτό οφείλεται στο ότι η συνολική μορφή του σώματος μέσω της οποίας το υποκείμενο προτρέπει της ωρίμανσης της δύναμής του, μέσα σε μια πλάνη, δεν του δίδεται (παρουσιάζεται) παρά μόνο ως *Gestalt* δηλαδή μέσω μιας εξωτερικότητας όπου ναι μεν αυτή η μορφή είναι πιο διαμορφωτική παρά διαμορφωμένη,

⁴ Επιμένουμε στην ιδιαιτερότητα που χαρακτηρίζει την απόδοση που υιοθετήσαμε του *Ideal Ich* του Φρόυντ χωρίς να παραθέσουμε τους λόγους και προσθέτοντας ότι δεν την έχουμε συγκρατήσει (αυτήν την απόδοση του όρου) έκτοτε.

mais où surtout elle lui apparaît dans un relief de stature qui la fige et sous une symétrie qui l'inverse, en opposition à la turbulence de mouvements dont il s'éprouve l'animer. Ainsi cette Gestalt dont la prégnance doit être considérée comme liée à l'espèce, bien que son style moteur soit encore méconnaissable, - par ces deux aspects de son apparition symbolise la permanence mentale du je en même temps qu'elle préfigure sa destination aliénante ; elle est grosse encore des correspondances qui unissent le je à la statue où l'homme se projette comme aux fantômes qui le dominent, à l'automate enfin où dans un rapport ambigu tend à s'achever le monde de sa fabrication.

Pour les imagos, en effet, dont c'est notre privilège que de voir se profiler, dans notre expérience quotidienne et la pénombre de l'efficacité symbolique⁵, les visages voilés, - l'image spéculaire semble être le seuil du monde visible, si nous nous fions à la disposition en miroir que présente dans l'hallucination et dans le rêve l'imgo du corps propre, qu'il s'agisse de ses traits individuels, voire de ses infirmités ou de ses projections objectales, ou si nous remarquons le rôle de l'appareil du miroir dans les apparitions du double où se manifestent des réalités psychiques, d'ailleurs hétérogènes.

Qu'une Gestalt soit capable d'effets formatifs sur l'organisme est attesté par une expérimentation biologique, elle-même si étrangère à l'idée de causalité psychique qu'elle ne peut se résoudre à la formuler comme telle. Elle n'en reconnaît pas moins que la maturation de la gonade chez la pigeonne a pour condition nécessaire la vue d'un congénère, peu important son sexe, - et si suffisante, que l'effet en est obtenu par la seule mise à portée de l'individu du champ de réflexion d'un miroir. De même le passage, dans la lignée, du criquet pèlerin de la forme solitaire à la forme grégaire est obtenu en exposant l'individu, à un certain stade, à l'action exclusivement visuelle d'une image similaire, pourvu qu'elle soit animée de mouvements d'un style suffisamment proche de ceux propres à son espèce. Faits qui s'inscrivent dans un ordre d'identification homéomorphique qu'envelopperait la question du sens de la beauté comme formative et comme érogène.

⁵ Cf. Cl.Lévi-Strauss, "L'efficacité symbolique", Revue d'histoire des religions, janvier-mars 1949.

αλλά όμως, και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό, του εμφανίζεται ως ανάγλυφο παράστημα που την καθλώνει και σε μία συμμετρία που την αντιστρέφει, σε αντίθεση με τις ταραχώδεις κινήσεις που νιώθει το παιδί ότι το διακατέχουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσω αυτών των δύο πτυχών της εμφάνισής της, η εν λόγω *Gestalt*, της οποίας η πρωτοκαθεδρία πρέπει να θεωρείται ως ίδιον του ανθρώπινου είδους, αν και το κινητικό της στυλ δεν είναι ακόμη αναγνωρίσιμο –συμβολίζει τη νοητική μονιμότητα του εγώ ενώ ταυτόχρονα προμηνύει τον αλλοτριωτικό του προορισμό· είναι ακόμη φορτωμένη από τις αντιστοιχίες που συνδέουν το εγώ με το άγαλμα επί του οποίου ο άνθρωπος προβάλλεται με τα φαντάσματα που τον κυριεύουν και τελικά με το μηχανικό αυτόματο όπου σε μία ασαφή σχέση τείνει να ολοκληρώνεται ο κόσμος που ο ίδιος κατασκεύασε.

Πράγματι, για τις *imagos* – τα καλυμμένα πρόσωπα των οποίων εμείς οι αναλυτές έχουμε το προνόμιο να βλέπουμε να αναδύονται στην καθημερινή μας εμπειρία μέσα στο μισοσκόταδο της συμβολικής τους αποτελεσματικότητας⁶ – η κατοπτρική εικόνα φαίνεται πως αποτελεί το κατώφλι του ορατού κόσμου, εάν εμπιστευτούμε την αντανakλούμενη διάταξη που εμφανίζει η *imago* του ιδίου σώματος στην παραίσθηση και στο όνειρο, είτε πρόκειται για τα ατομικά του χαρακτηριστικά, και μάλιστα για τις αναπηρίες του ή τις αντικειμενότητες του προβολές, είτε εάν παρατηρήσουμε το ρόλο της διάταξης του καθρέφτη στις φανερώσεις του σωσία όπου εκδηλώνονται ψυχικές πραγματικότητες, που είναι εξάλλου ετερογενείς.

Το γεγονός ότι μια *Gestalt* είναι ικανή να παράξει διαμορφωτικά αποτελέσματα επί του οργανισμού βεβαιώνεται από έναν βιολογικό πειραματισμό, ο οποίος είναι ο ίδιος τόσο ξένος στην ιδέα της ψυχικής αιτιότητας που δεν μπορεί να επιλυθεί εάν διατυπωθεί υπ' αυτούς τους όρους. Δεν παραβλέπει όμως παρόλα αυτά το γεγονός ότι η ωρίμανση των γονάδων (ωοθηκών) του θηλυκού περιστεριού επέρχεται υπό τον απαραίτητο όρο της θέασης ενός όμοιου του είδους του, ανεξάρτητα από το φύλο του – η εν λόγω συνθήκη αρκεί σε τέτοιο βαθμό που το ίδιο αποτέλεσμα παράγεται εάν το περιστέρι αποκτήσει πρόσβαση στο πεδίο του αντικατοπτρίσματος του σε έναν καθρέφτη. Κατά τον ίδιο τρόπο, το πέραςμα της αποδημητικής ακρίδας από μια στάση μοναχική στην κοινωνικότητα αποκτάται μέσω της έκθεσης της ακρίδας, σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξής της, στην αποκλειστική οπτική δράση μιας εικόνας που της είναι όμοια, με τον όρο να κινείται με κινήσεις που έχουν ένα ύψος αρκετά κοντινό των κινήσεων του είδους της. Τα γεγονότα αυτά εγγράφονται σε μια τάξη ομοιομορφικής ταύτισης που περικλείει το ζήτημα της αίσθησης της ομορφιάς ως διαμορφωτικής και ως ερωτογενούς.

⁶ Βλέπε Κλωντ Λεβί-Στρως «Η συμβολική αποτελεσματικότητα», Περιοδικό Ιστορίας των θρησκειών, Ιανουάριος-Μάρτιος 1949.

Mais les faits de mimétisme, conçus comme d'identification hétéromorphique, ne nous intéressent pas moins ici, pour autant qu'ils posent le problème de la signification de l'espace pour l'organisme vivant, - les concepts psychologiques ne semblant pas plus impropres à y apporter quelque lumière, que les efforts ridicules tentés en vue de les réduire à la loi prétendue maîtresse de l'adaptation. Rappelons seulement les éclairs qu'y fit luire la pensée (jeune alors et en fraîche rupture du ban sociologique où elle s'était formée) d'un Roger Caillois, quand sous le terme de psychasthénie légendaire, il subsumait le mimétisme morphologique à une obsession de l'espace dans son effet déréalisant.

Nous avons nous-même montré dans la dialectique sociale qui structure comme paranoïaque la connaissance humaine⁷, la raison qui la rend plus autonome que celle de l'animal du champ de forces du désir, mais aussi qui la détermine dans ce "peu de réalité" qu'y dénonce l'insatisfaction surréaliste. Et ces réflexions nous incitent à reconnaître dans la captation spatiale que manifeste le stade du miroir l'effet chez l'homme, prémanent même à cette dialectique, d'une insuffisance organique de sa réalité naturelle, si tant est que nous donnions un sens au terme de nature.

La fonction du stade du miroir s'avère pour nous dès lors comme un cas particulier de la fonction de l'imgo, qui est d'établir une relation de l'organisme à sa réalité - ou, comme on dit, de l'*Innenwelt* à l'*Umwelt*.

Mais cette relation à la nature est altérée chez l'homme par une certaine déhiscence de l'organisme en son sein, par une discorde primordiale que trahissent les signes de malaise et l'incoordination motrice des mois néonataux. La notion objective de l'inachèvement anatomique du système pyramidal comme de telles rémanences humorales de l'organisme maternel, confirme cette vue que nous formulons comme la donnée d'une véritable *prématuration spécifique de la naissance* chez l'homme.

⁷ Cf. là-dessus les textes suivants. p. 111 et p.180 (Écrits, Seuil).

Τα γεγονότα όμως του μιμητισμού, κατανοητά ως ετερομορφική ταύτιση, μας ενδιαφέρουν εξίσου στην προκειμένη περίπτωση, λόγω του ότι θέτουν το πρόβλημα της σημασίας του χώρου για τον ζώντα οργανισμό – οι ψυχολογικές έννοιες δεν μοιάζουν εδώ λιγότερο ακατάλληλες να μας φωτίσουν από τις γελοίες προσπάθειες που καταβάλλονται για να ανάγουν τα γεγονότα αυτά στον υποτιθέμενο νόμο της προσαρμογής. Ας υπενθυμίσουμε μόνο το αστραποβόλο αποτέλεσμα της σκέψης ενός Ροζέ Καγιουά (Roger Caillois) (σκέψης νέας τότε και σε πρόσφατη ρήξη με το πεδίο της κοινωνιολογίας όπου είχε διαμορφωθεί), όταν, με τον όρο «θρυλική ψυχασθένεια» κατέταξε τον μορφολογικό μιμητισμό ως εμμονή με τον χώρο αναφορικά με τις συνέπειες αποπραγματοποίησης που αυτή επισύρει.

Εμείς οι ίδιοι αποδείξαμε εντός της κοινωνικής διαλεκτικής η οποία δομεί ως παρανοϊκή την ανθρώπινη γνώση⁸ (connaissance), τον λόγο εκείνο που την καθιστά πιο αυτόνομη ως προς το πεδίο των δυνάμεων της επιθυμίας από τη γνώση του ζώου, αλλά και που επίσης την ορίζει εντός της «λίγης πραγματικότητας» που καταγγέλεται από την έλλειψη ικανοποίησης των σουρεαλιστών. Κι αυτές οι σκέψεις μας ωθούν στο να αναγνωρίσουμε, στα πλαίσια της σύλληψης του χώρου που εκδηλώνεται στο στάδιο του καθρέφτη, το αποτέλεσμα που έχει στον άνθρωπο, ακόμη και πριν από την εν λόγω διαλεκτική, η οργανική ανεπάρκεια της φυσικής του πραγματικότητας, εάν ο όρος «φύση» έχει τελικά κάποιο νόημα.

Η λειτουργία του σταδίου του καθρέφτη αποδεικνύεται πως αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση της λειτουργίας της *imago* και που είναι η εδραίωση μιας σχέσης μεταξύ του οργανισμού και της πραγματικότητάς του – ή, όπως λέμε, του *Innenwelt* (εσωτερικός κόσμος) με το *Umwelt* (περιβάλλον).

Αυτή η σχέση όμως με τη φύση αλλοιώνεται στον άνθρωπο λόγω μιας διάρρηξης στον πυρήνα του οργανισμού από μια πρωταρχική Διχόνοια την οποία προδίδουν τα σημάδια δυσφορίας και κινητικού μη-συντονισμού των πρώτων μηνών του νεογνού. Η αντικειμενική έννοια της ανατομικής ανολοκλήρωσης του πυραμιδικού συστήματος ως να επρόκειτο περί της παραμονής υπολειμμάτων των χυμών του οργανισμού της μητέρας, επιβεβαιώνουν την άποψη την οποία διατυπώνουμε ως το δεδομένο μιας πραγματικής και ιδιαίτερης πρωιμότητας της γέννησης στον άνθρωπο.

⁸ Βλέπε επ' αυτού τα κείμενα στις σελίδες 111 (σελίδα από το Γραπτό «Η επιθετικότητα στην ψυχανάλυση») και 180 (σελίδα από το Γραπτό «Λεγόμενα επί της ψυχικής αιτιότητας») του «Γραπτά» (Ζακ Λακάν, Εκδόσεις Seuil, Παρίσι 1966).

Remarquons en passant que cette donnée est reconnue comme telle par les embryologistes, sous le terme de foetalisation, pour déterminer la prévalence des appareils dits supérieurs du névraxe et spécialement de ce cortex que les interventions psychochirurgicales nous mèneront à concevoir comme le miroir intraorganique.

Ce développement est vécu comme une dialectique temporelle qui décisivement projette en histoire la formation de l'individu le stade du miroir est un drame dont la poussée interne se précipite de l'insuffisance à l'anticipation - et qui pour le sujet, pris au leurre de l'identification spatiale, machine les fantasmes qui se succèdent d'une image morcelée du corps à une forme que nous appellerons orthopédique de sa totalité, - et à l'armure enfin assumée d'une identité aliénante, qui va marquer de sa structure rigide tout son développement mental. Ainsi la rupture du cercle de l'*Innenwelt* à l'*Umwelt* engendre-t-elle la quadrature inépuisable des récolements du moi.

Ce corps morcelé, dont j'ai fait aussi recevoir le terme dans notre système de références théoriques, se montre régulièrement dans les rêves, quand la motion de l'analyse touche à un certain niveau de désintégration agressive de l'individu. Il apparaît alors sous la forme de membres disjoints et de ces organes figurés en exoscopie, qui s'ailent et s'arment pour les persécutions intestines, qu'à jamais a fixées par la peinture le visionnaire Jérôme Bosch, dans leur montée au siècle quinzième au zénith imaginaire de l'homme moderne. Mais cette forme se révèle tangible sur le plan organique lui-même, dans les lignes de fragilisation qui définissent l'anatomie fantasmatique, manifeste dans les symptômes de schize ou de spasme, de l'hystérie.

Corrélativement la formation du je se symbolise oniriquement par un camp retranché, voire un stade, - distribuant de l'arène intérieure à son enceinte, à son pourtour de gravats et de marécages, deux champs de lutte opposés où le sujet s'empêtre dans la quête de l'altier et lointain château intérieur, dont la forme (parfois juxtaposée dans le même scénario) symbolise le ça de façon saisissante. Et de même santé. Et de même, ici sur le plan mental, trouvons-nous réalisées ces structures d'ouvrage fortifié dont la métaphore surgit spontanément, et comme issue des symptômes eux-mêmes du sujet, pour désigner les mécanismes d'inversion, d'isolation, de reduplication, d'annulation, de déplacement, de la névrose obsessionnelle.

Ας παρατηρήσουμε παρεμπιπτόντως ότι το εν λόγω δεδομένο είναι αναγνωρισμένο ως τέτοιο από τους εμβρυολόγους, με τον όρο *εμβρυοποίηση* (*foetalisation*), ο οποίος ορίζει την υπερίσχυση των επονομαζόμενων ανώτερων κέντρων του κεντρικού νευρικού συστήματος και ειδικότερα του εγκεφαλικού φλοιού που οι ψυχοχειρουργικές επεμβάσεις μάς οδήγησαν στο να κατανοήσουμε ως τον ενδοργανικό καθρέφτη.

Η εξέλιξη αυτή βιώνεται ως μια προσωρινή διαλεκτική η οποία προβάλλει αποφασιστικά τη διαμόρφωση του ατόμου με ιστορικούς όρους: το στάδιο του καθρέφτη είναι ένα δράμα του οποίου η εσωτερική ώθηση εκτείνεται με ορμή από την ανεπάρκεια έως την προσμονή (*anticipation*), — και το οποίο, για το υποκείμενο που είναι πιασμένο μέσα στην πλάνη της χωρικής ταύτισης, μηχανεύεται τις φαντασιώσεις που διαδέχονται η μία την άλλη, από τη διαμελισμένη εικόνα του σώματος μέχρι την ορθοπεδική μορφή της ολότητάς του —, και έως την πανοπλία που επιτέλους επωμίζεται (το υποκείμενο) μιας αλλοτριωτικής ταυτότητας, που θα σημαδεύσει με την άκαμπτη δομή της το σύνολο της πνευματικής του ανάπτυξης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ρήξη του κύκλου του *Innenwelt* με το *Umwelt* προξενεί τον ανεξάντλητο τετραγωνισμό των επαληθεύσεων του εγώ.

Αυτό το διαμελισμένο σώμα – όρο τον οποίο κατέστησα αποδεκτό στο θεωρητικό μας σύστημα αναφορών – εκδηλώνεται τακτικά στα όνειρα, όταν η κίνηση της ανάλυσης ακουμπά ένα κάποιο επίπεδο επιθετικής διάσπασης του ατόμου. Εμφανίζεται υπό τη μορφή ασύνδετων μελών του σώματος και των οργάνων εκείνων που φαίνονται σε εξωσκόπηση (εξωτερική θέα), φτερωτά και οπλισμένα για τις εντερικές καταδιώξεις, και τα οποία ο διορατικός ζωγράφος Ιερώνυμος Μπος απεικόνισε στο διηνεκές, κατά την άνοδό τους το δέκατο πέμπτο αιώνα στο φαντασιακό απόγειο του μοντέρνου ανθρώπου. Η εν λόγω μορφή αποδεικνύεται απτή στο ίδιο το οργανικό πεδίο, στις διαγραμμίσεις των ευάλωτων σημείων που καθορίζουν τη φαντασιακή ανατομία, και που είναι έκδηλη στα σχιζοειδή συμπτώματα και τους σπασμούς της υστερίας.

Σε συσχέτιση με τα προηγούμενα, η διαμόρφωση του εγώ συμβολίζεται στα όνειρα μέσω ενός περιχαρακωμένου πεδίου, ακόμα και ενός σταδίου (στίβου) – κατανέμοντας, μεταξύ της εσωτερικής αρένας εντός των τειχών έως την περιφέρεια την φτιαγμένη από χαλάσματα και βάλτους, δύο πεδία μάχης αντικρουόμενα όπου το υποκείμενο βαλτώνει στην αναζήτησή του για το υψηλό και μακρινό εσωτερικό του κάστρο, του οποίου η μορφή (που μερικές φορές αντιπαρατίθεται στο ίδιο σενάριο) συμβολίζει το αυτό κατά τρόπο αξιοθαύμαστο. Και ομοίως, στο νοητικό πεδίο, βρίσκουμε πραγματωθείσες εκείνες τις δομές οχυρωμένων κατασκευών των οποίων η μεταφορά ξεπροβάλλει αυθόρμητα, ακόμα και ως έκβαση των ίδιων των συμπτωμάτων του υποκειμένου, για να καταδείξει τους μηχανισμούς αντιστροφής, απομόνωσης, αναδιπλασιασμού, ακύρωσης, μετάθεσης της ιδεοψυχαναγκαστικής νέυρωσης.

Mais à bâtir sur ces seules données subjectives, et pour si peu que nous les émancipions de la condition d'expérience qui nous les fait tenir d'une technique de langage, nos tentatives théoriques resteraient exposées au reproche de se projeter dans l'impensable d'un sujet absolu : c'est pourquoi nous avons cherché dans l'hypothèse ici fondée sur un concours de données objectives, la grille directrice d'une méthode de réduction symbolique.

Elle instaure dans les défenses du moi un ordre génétique qui répond au vœu formulé par Mlle Anna Freud dans la première partie de son grand ouvrage, et situe (contre un préjugé souvent exprimé) le refoulement hystérique et ses retours, à un stade plus archaïque que l'inversion obsessionnelle et ses procès isolants, et ceux-ci mêmes comme préalables à l'aliénation paranoïaque qui date du virage du je spéculaire en je social.

Ce moment où s'achève le stade du miroir inaugure, par l'identification à l'imgo du semblable et le drame de la jalousie primordiale (si bien mis en valeur par l'école de Charlotte Bühler dans les faits de transitivity infantin), la dialectique qui dès lors lie le je à des situations socialement élaborées.

C'est ce moment qui décisivement fait basculer tout le savoir humain dans la médiatisation par le désir de l'autre, constitue ses objets dans une équivalence abstraite par la concurrence d'autrui, et fait du je cet appareil pour lequel toute poussée des instincts sera un danger, répondît-elle à une maturation naturelle, - la normalisation même de cette maturation dépendant dès lors chez l'homme d'un truchement culturel : comme il se voit pour l'objet sexuel dans le complexe d'Œdipe.

Le terme de narcissisme primaire par quoi la doctrine désigne l'investissement libidinal propre à ce moment, révèle chez ses inventeurs, au jour de notre conception, le plus profond sentiment des latences de la sémantique. Mais elle éclaire aussi l'opposition dynamique qu'ils ont cherché à définir, de cette libido à la libido sexuelle, quand ils ont invoqué des instincts de destruction, voire de mort, pour expliquer la relation évidente de la libido narcissique à la fonction aliénante du je, à l'agressivité qui s'en dégage dans toute relation à l'autre, fût-ce celle de l'aide la plus samaritaine.

Όμως εάν βασιζόμασταν επί αυτών αποκλειστικά των υποκειμενικών δεδομένων, οι θεωρητικές μας προσπάθειες – εάν τις απελευθερώναμε από την εμπειρική υπόθεση που τις συγκρατεί ως μια τεχνική της γλώσσας – θα παρέμεναν εκτεθειμένες στη μομφή ότι ξεπροβάλλουν μέσα από το αδιανόητο ενός απόλυτου υποκειμένου: για αυτό το λόγο αναζητήσαμε, στην παρούσα υπόθεση που βασίζεται στη σύγκληση αντικειμενικών δεδομένων, το καθοδηγητικό πλέγμα μιας μεθόδου συμβολικής αναγωγής.

Εγκαθιδρύει μια γενετική τάξη στις άμυνες του εγώ η οποία απαντά στην ευχή που διατύπωσε η Δεσποινίδα Άννα Φρόυντ στο πρώτο μέρος του σημαντικού της συγγράμματος, - και που τοποθετεί (έναντι μιας προκατάληψης που εκφράζεται συχνά) την υστερική απώθηση και τις επιστροφές της, σε ένα στάδιο πιο αρχαϊκό από ό,τι την ιδεοψυχαναγκαστική αντιστροφή και τις διαδικασίες απομόνωσης που την χαρακτηρίζουν, και αυτές μάλιστα ως προηγούμενες της παρανοϊκής αλλοτρίωσης η οποία χρονολογείται κατά τη μεταστροφή του κατοπτρικού εγώ σε κοινωνικό εγώ.

Εκείνη η στιγμή κατά την οποία ολοκληρώνεται το στάδιο του καθρέφτη, μέσω της ταύτισης με την *imago* του ομοίου και το δράμα της πρωταρχικής ζήλειας (που τόσο καλά ανέδειξε η σχολή της Charlotte Bühler στο φαινόμενο του παιδικού μεταβατισμού), εγκαινιάζεται η διαλεκτική η οποία από κει και στο εξής θα συνδέει το εγώ με κοινωνικά επεξεργασμένες καταστάσεις.

Η συγκεκριμένη χρονική στιγμή προκαλεί με αποφασιστικό τρόπο τη μετατόπιση όλης της ανθρώπινης γνώσης (*savoir*) εντός της διαμεσολάβησης της επιθυμίας του άλλου, ορίζει τα αντικείμενά του μέσω μιας αφηρημένης αντιστοιχίας δια μέσω του ανταγωνισμού με τον άλλο, και καθιστά το εγώ ως τον μηχανισμό εκείνο για τον οποίο κάθε ανάδυση των ενστίκτων θα αποτελεί κίνδυνο, ακόμα και αν ανταποκρίνεται στη φυσική ωρίμανση – η ίδια η ομαλοποίηση αυτής της ωρίμανσης εξαρτάται στον άνθρωπο, από εκείνο το σημείο και μετά, από μια πολιτιστική διαμεσολάβηση: όπως καθίσταται έκδηλο από το σεξουαλικό αντικείμενο στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Ο όρος πρωταρχικός ναρκισσισμός μέσω του οποίου η θεωρία ορίζει τη λιβιδινική επένδυση εκείνης της χρονικής στιγμής, αποκαλύπτει γι'αυτούς που εφύηραν τον όρο, και υπό το πρίσμα της δικής μας αντίληψη, την πιο βαθιά συναίσθηση των λανθανουσών καταστάσεων στο πεδίο της σημασιολογίας. Φωτίζει όμως και τη δυναμική αντίθεση που θέλησαν να ορίσουν μεταξύ αυτής της λίμπιντο και της σεξουαλικής λίμπιντο, όταν επικαλέσθηκαν τα ένστικτα καταστροφής, ακόμα και θανάτου, για να εξηγήσουν την προφανή σχέση της ναρκισσιστικής λίμπιντο με την αλλοτριωτική λειτουργία του εγώ, και την επιθετικότητα που απελευθερώνεται σε κάθε σχέση με τον άλλο, ακόμα και υπό τη μορφή της αρωγής, στο πιο γνήσιο πνεύμα του καλού Σαμαρείτη.

C'est qu'ils ont touché à cette négativité existentielle, dont la réalité est si vivement promue par la philosophie contemporaine de l'être et du néant.

Mais cette philosophie ne la saisit malheureusement que dans les limites d'une self-suffisance de la conscience, qui, pour être inscrite dans ses prémisses, enchaîne aux méconnaissances constitutives du moi l'illusion d'autonomie où elle se confie. Jeu de l'esprit qui, pour se nourrir singulièrement d'emprunts à l'expérience analytique, culmine dans la prétention à assurer une psychanalyse existentielle.

Au bout de l'entreprise historique d'une société pour ne plus se reconnaître d'autre fonction qu'utilitaire, et dans l'angoisse de l'individu devant la forme concentrationnaire du lien social dont le surgissement semble récompenser Cet effort, - l'existentialisme se juge aux justifications qu'il donne des impasses subjectives qui en résultent en effet : une liberté qui ne s'affirme jamais si authentique que dans les murs d'une prison, une exigence d'engagement où s'exprime l'impuissance de la pure conscience à surmonter aucune situation, une idéalisation voyeuriste-sadique du rapport sexuel, une personnalité qui ne se réalise que dans le suicide, une conscience de l'autre qui ne se satisfait que par le meurtre hégélien.

A ces propos toute notre expérience s'oppose pour autant qu'elle nous détourne de concevoir le moi comme centré sur le système perception-conscience, comme organisé par le "principe de réalité" où se formule le préjugé scientiste le plus contraire à la dialectique de la connaissance, - pour nous indiquer de partir de la fonction de méconnaissance qui le caractérise dans toutes les structures fortement articulées par Mlle Anna Freud : car si la Verneinung en représente la forme patente, latents pour la plus grande part en resteront les effets tant qu'ils ne seront pas éclairés par quelque lumière réfléchie sur le plan de fatalité, où se manifeste le ça.

Ainsi se comprend cette inertie propre aux formations du je où l'on peut voir la définition la plus extensive de la névrose : comme la captation du sujet par la situation donne la formule la plus générale de la folie, de celle qui gît entre les murs des asiles, comme de celle qui assourdit la terre de son bruit et de sa fureur.

Ακούμπησαν όντος αυτήν την υπαρξιακή αρνητικότητα, της οποίας η πραγματικότητα προάγεται με τόση θέρμη από τη σύγχρονη φιλοσοφία του είναι και του μηδενός.

Η εν λόγω φιλοσοφία όμως δεν τη συλλαμβάνει δυστυχώς παρά μόνο εντός των ορίων μιας αυτάρκειας της συνείδησης η οποία, λόγω του ότι εγγράφεται σε αυτά τα όρια, συνδέει τις παραγνωρίσεις που δομούν το εγώ με την αυταπάτη αυτονομίας στην οποία παραδίδεται. Πρόκειται για παιχνίδια του πνεύματος τα οποία, ενώ τρέφονται κατά τρόπο ιδιαίτερο από την ψυχαναλυτική εμπειρία, κορυφώνονται στην αξίωση ότι διασφαλίζουν μια υπαρξιακή ψυχανάλυση.

Στο τέρμα του ιστορικού εγχειρήματος μιας κοινωνίας που δεν αναγνωρίζει παρά μόνο τη χρηστική της λειτουργία, και μέσα στην αγωνία του ατόμου ενώπιον αυτής της συγκεντρωτικής μορφής κοινωνικού δεσμού του οποίου η ανάδυση μοιάζει να ανταμείβει την προσπάθεια, ο υπαρξισμός κρίνεται δια των δικαιολογιών που παραθέτει για τα υποκειμενικά αδιέξοδα που πράγματι απορρέουν από αυτόν: μια ελευθερία η οποία ποτέ δεν επιβεβαιώνεται καλύτερα παρά μόνο όταν βρίσκεται εντός των τειχών μιας φυλακής· μιαν απαίτηση δέσμευσης όπου εκφράζεται η αδυναμία της καθαρής συνείδησης να υπερνικήσει οποιαδήποτε κατάσταση, μια εξιδανίκευση του ηδονοβλεψία-σαδιστή της σεξουαλικής σχέσης, μια προσωπικότητα που δεν πραγματώνεται παρά μόνο στην αυτοκτονία, μια συνείδηση του άλλου που δεν ικανοποιείται παρά μόνο μέσω της χεγκελιανής δολοφονίας.

Το σύνολο της εμπειρίας μας αντιτίθεται στις ανωτέρω έννοιες, στο μέτρο που μας διδάσκει να μην θεωρούμε το εγώ ως επικεντρωμένο στο σύστημα αντίληψη-συνείδηση, ως οργανωμένο από την «αρχή της πραγματικότητας» όπου εκφράζεται μια επιστημονιστική προκατάληψη εκ διαμέτρου αντίθετη στη διαλεκτική της γνώσης (*connaissance*) – για να μας υποδηλώσει να λάβουμε ως αφετηρία τη λειτουργία της παραγνώρισης που χαρακτηρίζει το εγώ σε όλες τις δομές που τόσο δυναμικά άρθρωσε η Δεσποινίδα Άννα Φρόυντ: γιατί αν η *Verneinung* αντιπροσωπεύει την έκδηλη μορφή του εγώ, τα αποτελέσματά του παραμένουν στην πλειονότητά τους λανθάνοντα, όσο δεν θα φωτίζονται από κάποιο ανακλώμενο φως στο πεδίο της μοίρας (*fatalité*), όπου φανερώνεται το αυτό.

Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτή αυτή η αδράνεια των μορφωμάτων του εγώ όπου μπορεί κανείς να δει τον πιο ευρύ ορισμό της νεύρωσης: έτσι όπως η άλωση του υποκειμένου από την κατάσταση αποδίδει την γενικότερη διατύπωση της τρέλας, εκείνης που κείται εντός των τειχών των ασύλων, καθώς και εκείνης που ξεκουφαίνει τη γη ολάκερη με την εκκωφαντική της οργή.

Les souffrances de la névrose et de la psychose sont pour nous l'école des passions de l'âme, comme le fléau de la balance psychanalytique, quand nous calculons l'inclinaison de sa menace sur des communautés entières nous donne l'indice d'amortissement des passions de la cité.

A ce point de jonction de la nature à la culture que l'anthropologie de nos jours scrute obstinément, la psychanalyse seule reconnaît ce nœud de servitude imaginaire que l'amour doit toujours redéfaire ou trancher.

Pour une telle œuvre, le sentiment altruiste est sans promesse pour nous, qui perçons à jour l'agressivité qui sous-tend l'action du philanthrope, de l'idéaliste, du pédagogue, voire du réformateur.

Dans le recours que nous préservons du sujet au sujet, la psychanalyse peut accompagner le patient jusqu'à la limite extatique du "Tu es cela", où se révèle à lui le chiffre de sa destinée mortelle, mais il n'est pas en notre seul pouvoir de praticien de l'amener à ce moment où commence le véritable voyage.

Τα βάσανα της νεύρωσης και της ψύχωσης αποτελούν για μας διδαχές των παθών της ψυχής, έτσι ακριβώς όπως η φάλαγγα της ψυχαναλυτικής ζυγαριάς όταν υπολογίζουμε την κλίση της που αντιπροσωπεύει απειλή για ολόκληρες κοινότητες, μας δίνει τον δείκτη της απόσβεσης των παθών της πόλης.

Σε αυτό το σημείο διασταύρωσης της φύσης με τον πολιτισμό που η ανθρωπολογία στις μέρες μας περιεργάζεται με πείσμα, μόνο η ψυχανάλυση αναγνωρίζει αυτόν τον κόμβο της φαντασιακής υποδούλωσης που η αγάπη οφείλει πάντοτε να ξαναλύνει ή να κόβει.

Για να γίνει κάτι τέτοιο, εμείς δεν έχουμε τίποτε να περιμένουμε από το αλτρουιστικό συναίσθημα, αφού αντιλαμβανόμαστε την επιθετικότητα που υποβόσκει στη δράση του φιλανθρώπου, του ιδεαλιστή, του παιδαγωγού, ακόμη και του αναμορφωτή.

Στην προσφυγή την οποία διατηρούμε από υποκείμενο σε υποκείμενο, η ψυχανάλυση μπορεί να συνοδέψει τον ασθενή μέχρι το εκστατικό όριο του «είσαι αυτό» όπου του αποκαλύπτεται το ψηφίο του θνητού πεπρωμένου του, όμως δεν εξαρτάται αποκλειστικά από εμάς, ψυχαναλυτές, το να οδηγηθεί σε εκείνη τη στιγμή όπου ξεκινά το πραγματικό ταξίδι.